

Т.В. Бикова
доктор філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація.** На основі досліджень літературно-критичних праць Василя Стефаника проаналізовано особливості процесу усвідомлення і формування національних інтересів українства, відносини між різними представниками нації, інтелігенцією і селянами, зародження національного самоусвідомлення і самовизначення українців Галичини, Буковини й Покуття кінця ХІХ – початку ХХ століття.*

***Ключові слова:** нація, національне самовизначення, національна свідомість, інтелігенція, літературна критика.*

Процес національного самовизначення – це складна модернізована система духовних феноменів та утворень, які сформувалися в результаті історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття та розвою. Саме тому це питання є актуальним і вражає своєю нагальною презентабельністю, особливо, що не дивно, якщо це стосується питань самоусвідомлення західного українства кінця ХІХ – початку ХХ століття, висвітленого у літературній публіцистиці Василя Стефаника.

Науково виваженим є залучення до аналізу поняття національної свідомості літературної публіцистики В. Стефаника, яка є справжнім об'єктивним доповненням і підтвердженням думок Івана Франка щодо формування поняття національної свідомості у представників західного українства кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Отже, метою статті є дослідження маловідомої літературно-критичної публіцистики В. Стефаника в аспекті аналізу процесу усвідомлення національних інтересів, відносин між різними представниками нації, формування й зародження національного самовизначення українців Галичини, Буковини й Покуття кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Загальновідомо, що поняття національного самовизначення вміщує теоретичні, буденні, масові, власне національні та запозичені ідеї, настанови, устремління, культурні здобутки, що утворюють духовний універсум нації. Досить цікаво їх розглянути, виходячи з публіцистики В. Стефаника.

Якщо враховувати хронологічний момент, то деякі аспекти розвитку поняття національного самовизначення українства розглянуто у відомих статтях І. Франка, надрукованих у 50-томнику, зокрема ними є «Критичні письма о галицькій інтелігенції», «Програма галицьких соціалістів», «Наше теперішнє положення» [5; 6; 8]. Із точки зору розглядуваної проблеми, ці публікації містять аналіз духовного, соціально-політичного життя тодішньої Галичини та Буковини, погляди публіциста на поняття федералізму, самостійності, ролі і місця молоді інтелігенції в розвої ідейно-естетичних і політичних засад культурної і політичної автономії. Виходячи з аналізу тодішнього літературного життя Західної України, письменник робить невтішні висновки щодо розвитку як літературного, так і суспільно-політичного життя свого краю: «Ні одної з тих ідей, що сотрясали Європою в ті часи, не здиблено в ній» [7, с. 88].

Щодо літературної критики В. Стефаника, то, враховуючи заявлену проблематику, цікаво буде розглянути його праці «Жолудки наших робітних людей і читальні», «Молоді попи», «Для дітей», «Поети і інтелігенція». У своїх літературно-критичних працях В. Стефаник порушує декілька актуальних проблем західного українства кінця ХІХ – початку ХХ ст., насамперед ефективність роботи культурно-освітніх організацій у селі, стосунки західноукраїнської інтелігенції з простими селянами-русинами, розуміння (чи нерозуміння) інтелігенцією нагальних проблем села, якість роботи народних віче, селянської партії, проблеми еміграції тощо.

У досить непевній ситуації в Галичині і Буковині В. Стефаник відкрито звинувачує тодішню галицьку інтелігенцію, яка залишилась осторонь активних літературних, суспільних і політичних процесів на теренах Західної України.

Описуючи найбільш вагомні проблеми свого часу, В. Стефаник пропонує задуматись читачеві над підґрунтям зародження дискусійних моментів у стосунках між представниками різних верств населен-

ня, щоб віднайти той об'єднувачий момент, що змусить й інтелігенцію, і простих селян замислитися над власною долею, зробити спільні кроки на шляху побудови нового суспільного життя. Стає зрозуміло, що і позиції В. Стефаніка щодо проблем національного самовизначення українства збігаються з поглядами І. Франка, а погляди на роль інтелігенції у формуванні почуття національного самоусвідомлення цілком логічно доповнюють один одного.

Так, у статті «Програма галицьких соціалістів», будучи високим знавцем теорії соціалізму, І. Франко акцентує увагу на необхідності орієнтації діяльності інтелігенції на місцеві національні елементи, тобто на народ: «Нема бо народів вищих і нижчих: усі є рівними і мають рівне право на вільний розвиток. Наше бажання, щоб і польський і український народи здобули незалежне національне існування» [9, с. 461]. Бажанню «вільного розвитку» для свого народу (за Франком) мають передувати всі основні прагнення тодішньої інтелігенції, а це і є основним шляхом формування нового суспільства на Галичині [3]. Звісно, це ще не відкриті думки про як культурну, так і соціально-політичну незалежність Галичини, проте ця позиція є підтвердженням поступової еволюції поглядів публіциста у цьому напрямі, зокрема від федерації, автономії краю до його незалежності.

Відкрито засуджуючи національно-політичну пасивність галичан, І. Франко вибудовує певний орієнтир спільної діяльності русинів як селян, так й інтелігенції, адже лише за умов співпраці можна змінити майбутнє рідної Галичини на краще: «Як довго ми не становили політичної сили, тобто як довго будемо нічим, як тільки вишколеної організації народної, так довго ми ео ісро (тим самим) слабкі, так довго будемо нічим, як тільки *contribuenes plebs* (вбогий плебс, що платить податки)... Дух спільності, дружності й асоціації, той дух – працювати згідно із соединеними силами, котрий єсть першим признаком і необхідним умовієм сильного життя кожного народу... Менше крові, а більше поту – се повинен бути оклик нашої будучої історії» [8, с. 307].

Продовжує аналогічну проблематику й стаття В. Стефаніка «Жолудки наших робітніх людей і читальні», де розкриваються стосунки між західноукраїнською інтелігенцією та селянами. Письменник-публіцист описує проблеми нерозуміння інтелігенцією проблем селянства, вказує на необхідність створення організацій, дещо відмінних від культурно-просвітніх, які б не насаджували свою програму, а враховували пропозиції селян, їхні потреби: «Наша інтелігенція згори виробляє собі якісь гадки про мужиків, часто-густо і не бачачи їх на очі, а мужики наші тепер уже так притиснені, особливо послідніми роками, що їм аби яка така полегша, то будуть вдоволені» [4, с. 298].

Варто зауважити, що це не лише позиція стороннього спостерігача за реаліями життя. На сторінках публіцистики В. Стефаніка відчувається позиція самого селянина, який досить скептично ставиться до своєї долі, при цьому селянин прагне пояснити власну неупереджену позицію в розглядуваному питанні: «Учені русини гаркаються межи собою, але я би-м собі тото й на тямку не брав; котрий добрий, най робить, а котрому си не хоче, то ми не будемо просити; лиш най нам ті добрі роблять світло наше, бо ми будемо в чуже дивитися. Нам все одно, най будем і турками, аби-смо лиш не пухли від нужди та голоду» [4, с. 298].

Наявність саме такої фіксованої позиції селянства дає змогу В. Стефанікові вказувати на нерозуміння справ селянських тодішньою інтелігенцією. Визначаючи наявність культурно-освітніх гуртків, народних читалень на селах, письменник зауважує на пропольській спрямованості, віддаленості від національних інтересів Галичини, звідки й виникає аргументація позиції селянина, який не піклується про власні національні інтереси. Як активний громадський діяч В. Стефанік прагне захопити інтелігенцію до створення власних русинських читалень, наводячи як підтвердження думку одного з тодішніх представників галицької русинської інтелігенції др. Даниловича: «Мужики збираються в купки, громадки і починають розбирати свої справи, бо щось їм не стає, щось їх пече. До всього біда-причина, так і тут біда пре робітніх до гурту, до громади. І громада лиш може спасти наших мужиків, а, просвітившись, вони зможуть змінити все на свою користь, бо вони своїми руками удержують світ, то й повинні бути панамі в своїй хаті» [4, с. 301].

Отже, саме врахування динамічних потреб, інтересів, почуттів та настроїв селянства, на думку В. Стефаніка, здатне поглибити масову національну свідомість у її свідомих і несвідомих рухах, а поєднання таких динамічних характеристик зі стійкими звичаями, менталісними пріоритетами і настановами, які насправді є ґрунтом формування національного характеру українства, менталітету, національної мрії, історичної пам'яті як складників національної свідомості, утворюють складну, динамічну, досить строкату картину функціонування поняття національного самовизначення. Досить активним продовженням розробки цієї теми є й маловідомі статті І. Франка «Теперішня хвиля а русини», «Ukraina ingredienta», «Між своїми», «З кінцем року», «З Новим роком», «Двоязичність і дволичність». Ці статті не

було вміщено свого часу в найбільш повне зібрання творів І. Франка через «надмірну націоналізацію», а сучасний читач побачив їх лише 2002 р. у «Мозаїці» [2], вони доповнюють образ І. Франка-публіциста, зокрема розкривають його суспільно-політичні погляди 80–90-х років XIX ст. на суспільне становище Галичини та Буковини [1].

Суттєвим доповненням до характеристики позиції тодішньої західноукраїнської інтелігенції є публіцистична праця В. Стефаника «Поети і інтелігенція», надрукована 1899 р. Вагома роль у формуванні національного самовизначення українства, на думку В. Стефаника, має належати письменству. Саме воно має взяти на себе місію єднання інтелігенції із західноукраїнським селянством. Беручи теми з життя козацького і народного, враховуючи національні інтереси українства, письменство дбатиме й про інтелектуальний потенціал нації, допомагаючи молодій західноукраїнській інтелігенції, яка «донині не виробила собі ні ідеалів, ні життєвих форм, характеристичних для неї» [4, с. 323].

На думку В. Стефаника, західноукраїнська інтелігенція не здатна усвідомити національної місії письменства, зосереджуючи свою увагу на зовнішньому захопленні творчістю митців і не заглиблюючись у внутрішню сутність та глибину поетового слова: «Інтелігенція присвоює собі з наших поетів те, що підпадає під її аристократичний смак і що не противиться її інтересам...» [4, с. 324].

Письменникові дуже боліло саме таке ставлення галицької інтелігенції до письменників, які перебували до селян ближче ніж інтелігенція, мали певний досвід у розумінні потреб і національних потреб селян: «Інтелігенція наша все чула певний антагонізм до наших письменників і поетів. Те грубе нерозуміння поетів, брак тепла і заохоти до праці, а то і явна ненависть до своїх письменників – се головна ціха нашої освіченої суспільності. Той антагонізм між поетами і нашою інтелігенцією тягнеться, як червона нитка в цілій нашій новій літературі» [4, с. 324].

Отже, В. Стефанік намагається донести до тогочасної інтелігенції думку про потребу розуміння власного національного надбання, культури, мистецтва, літератури, підняти завісу над дійсною ситуацією в суспільному житті на території Галичини, Покуття та Буковини кінця XIX – початку XX століття.

Як бачимо, обидва письменники у літературно-публіцистичних працях закликають своїх сучасників замислитися над проблемами власного національного самовизначення, прагнуть донести до своїх співвітчизників розуміння поняття національної свідомості, що є усвідомленням спільнотою або окремою людиною своєї національної приналежності, спільності історичної долі, специфічності культурних, соціальних, історичних чинників.

Як І. Франко, так і В. Стефанік до своїх сучасників звертаються з необхідністю національного єднання для формування цілої нації, члени якої не мають діяти розрізнено і не розуміти один одного, а мають об'єднуватися і продовжувати спільне існування, мати спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє, що є необхідним елементом процесу національного самовизначення. Саме тому, враховуючи суспільні потреби сучасності, літературно-критичні праці двох непересічних особистостей, написані наприкінці XIX століття, не втратили своєї актуальності і в XXI.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медвідь Ф. Ідеал національної самостійності в трактуванні Івана Франка. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф.* Львів, 1998. С. 120–133.
2. Мозаїка: Із творів Івана Франка, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / Упоряд. З.Т. Франко. Львів: Каменяр, 2001. 434 с.
3. Синичич Г. Концепція політичної самостійності України у публіцистиці Івана Франка. URL: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/zbirnyk07/Zbirnik07_Synychych.htm.
4. Стефанік В. Твори. Київ: Дніпро, 1964. 552 с.
5. Франко І. *Ukraina irredenta*. Франко І. Вибрані твори: У 3-х т. Т. 3. Дрогобич: Коло, 2004. С. 390–395.
6. Франко І. З Новим роком. 1897. Іван Франко. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах / Упоряд. З.Т. Франко, М.Г. Василевський. Львів, 2002. 434 с.
7. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 26. Київ: Наукова думка, 1986. С. 88, 91.
8. Франко І.Я. Наше теперішнє положення. І. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 46. Київ: Наукова думка, 1986. С. 307.
9. Франко І.Я. Програма галицьких соціалістів. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т. 45. Київ: Наукова думка, 1986. С. 461–462.

Т.В. Быкова. Литературно-критические и политические взгляды Василия Стефаника конца XIX – начала XX века. – Статья.

Аннотация. На основе исследования литературно-критических статей Василия Стефаника проанализированы особенности процесса осознания и формирования национальных интересов украинства, отношения между различными представителями нации, интеллигенцией и крестьянами, зарождение национального самосознания и самоопределения украинской Галичины, Буковины и Покуття конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: нация, национальное самоопределение, национальное сознание, интеллигенция, литературная критика.

T. Bykova. Literature, critical and political views of V. Stefanyk of the end of the end of the XIX – the beginning of the XX century. – Article.

Summary. Based on the study of literary and critical works Vasil Stefanik analyzes the features of the process and awareness of the Ukrainian national interests, relations between representatives of the nation, intellectuals and peasants, the emergence of national consciousness Galicia, Bukovina and Pokuttia late XIX – early XX century.

Key words: nation, national self-determination, national consciousness, intellectuals, literary criticism.

УДК 81'42=161.1

С.В. Вятчанина

старший преподаватель кафедры украинского и иностранных языков
Национальный университет физического воспитания и спорта Украины,
г. Киев, Украина

ПОНЯТИЕ «ПРЕДКОНЦЕПТ» В РЯДУ КЛЮЧЕВЫХ КАТЕГОРИЙ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ

Аннотация. Данная статья посвящена определению понятия «предконцепт», выделению его базовых характеристик. Исследование проведено на основании анализа соответствующей научной литературы.

Ключевые слова: предконцепт, когнитология, концепт, архетип, символ.

В современной когнитивной лингвистике, активно развивающейся последние полстолетия, уже сложилась своя «система координат», призванная охватить основные параметры, способы познания и моделирования мира посредством языка, отражения в языковой системе преемственной линии, соединяющей этапы ее многовекового развития с сегодняшним днем.

Среди многочисленных дихотомий, посредством которых наукой дифференцируются механизмы человеческой памяти, первостепенное значение для исследования дискурсивности имеет противопоставление эпизодической / семантической памяти. Обслуживающие прежде всего экспериментальную психологию, эти два понятия допускают, как представляется, более обобщенное толкование. Вслед за И.П. Смирновым [18, с. 233], под эпизодической памятью будем понимать информацию, приобретенную индивидом как участником социальных действий и перцепиентом физического мира, а под семантической – *хранилище усвоенных текстов, сообщений и сигнальных систем* (заметим, что иногда выделяют (см., например, [13, с. 6]) цепочку памяти из таких трех компонентов, как эпизодическая – прототипическая – семантическая). Так или иначе, именно семантические энграммы (гипотетические следы) концептуализируют элементы эпизодической памяти, позволяя человеческому сознанию формировать из последних ассоциативные группы.

Одной из первоочередных проблем современной лингвокультурологии и когнитологии является изучение вербальных средств и способов хранения «культурной памяти», значимой для носителей данного языка. В.Н. Телия выдвинула гипотезу о единицах языка как «звене», соединяющем в единую цепь «тело знака» и концепты, стереотипы, эталоны, символы, мифологемы и подобные знаки национальной и шире, освоенной этносом общечеловеческой культуры [19, с. 215]. Аналогично С.Г. Воркачев, описывая феномен «когнитивной памяти слова», связанной с «его исконным предназначением и системой духовных ценностей носителей языка», подчеркивал наибольшую концептологическую значимость